

TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARINING O'ZIGA XOSLIGI

Oktyabrov Mohirjon

*Namangan davlat universiteti
Tasviriy san'at va amaliy bezak
san'ati mutaxassisligi 2-bosqich
magistranti*

Annotatsiya: Mazkur maqola tasviriy san'at o'quv predmeti o'z xarakteriga ko'ra estetik tarbiyaning asosini tashkil etuvchi estetik idrok, estetik zavq, estetik his-tuyg'u, estetik did, estetik mulohaza, estetik baholash, estetik ijod kabi sifatlarni o'stirishi, naqshlar, amaliy san'at buyumlaridagi go'zallikni his qilishlari va o'zlari ham shunday kompozitsiyalar tuzishga harakat qilishlari, ushbu maqsadda, bolalarga xalq amaliy san'ati namunalari ko'rsatilishi, ularning shakl va ranglarini tahlil qilib berish, o'rganish orqali ularning shakl va ranglaridagi go'zalliklarni farqlashlari, rasm chizish afzalliklari to'g'risida tavsiyalar beriishga harakat qilganmiz.

Kalit so'zlar: Hayotiy model, fotosurat, yorug'lik, kompozitsiya, peyzaj, qiymatlar, rang harorati, muttanosiblik.

Annotation: This article will help students in fine arts classes not to be attached to copy work from a photo, that there is a difference between a life model and a photo, that drawing from real life can improve creativity skills and help them to realize their mistakes, to be more aware of colors, Recommendations are given on how to encourage the artist to enrich the world of imagination, improve the skill of creating complex compositions from memory, and in what cases it is preferable to draw using a photograph.

Key words: Life model, photography, light, composition, values, color temperature, proportion.

Maktabda tasviriy san'at mashg'ulotlarining vazifalari haqida to'xtalganda, ularni, shartli ravishda, ikki qismga bo'lishimiz mumkin:

1. Tasviriy san'at darslarining o'ziga xos, maxsus vazifalari:
 - a) borliqdagi va san'atdagi go'zalliklarni ko'ra bilish, idrok etish, tushunish va qadrlashga o'rgatish;
 - b) estetik va badiiy didni o'stirish; bolalar badiiy fikr doirasini kengaytirish; badiiy ijodiy qobiliyat va fantaziyani rivojlantirish; tasviriy san'atning nazariy asoslari (yorug'soya, rangshunoslik, perspektiva, kompozitsiya) bilan tanishtirish;
 - v) rasm ishlash, haykal yasash, badiiy qurish-yasash yuzasidan elementlar malakalar hosil qilish; kuzatuvchanlik, ko'rish xotirasi, chamalash qobiliyati, fazoviy va obrazli tasavvurlarni, abstrakt va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish;

g) tasviriy, amaliy me'morchilik san'at asarlarini tushungan holda o'qiy olishga o'rgatish; san'atga nisbatan qiziqish uyg'otish, uni qadrlashga, sevishga o'rgatish.

2. Tasviriy san'at darslarining qo'shimcha vazifalari:

a) borliqni, hayotni bilishga ko'maklashish; milliy g'urur va milliy istiqlol mafkurasini amalga oshirish; bolalarda axloqiy (vatanparvarlik, baynalminal);

b) mehnat, jismoniy tarbiyani amalga oshirish;

v) bolalarni turli kasb va hunarlarga yo'llash.

Tasviriy san'at o'quv predmetining maqsadi va vazifalari haqida to'xtalganda yana shuni qayd etish lozimki, u maktabda o'qitiladigan deyarli barcha o'quv predmetlari bilan bog'lanadi va ular yuzasidan materiallarni o'zlashtirishga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Ayniqsa, u o'qish, adabiyot, geografiya, tabiatshunoslik, biologiya, tarix, matematika, mehnat darslarida alohida ahamiyat kasb etadi.

Tasviriy san'at, hattoki, fizika, jismoniy tarbiya, kimyo, musiqa darslari uchun ham foydalidir. Shuni ham aytib o'tishimiz lozimki, tasviriy san'at estetik tarbiyani amalga oshirishga qaratilgan bo'lsada, u axloqiy, mehnat, ekologik, jismoniy tarbiya darslari samaradorligini oshirishga ham bevosita xizmat qiladi.

Har qanday o'quv predmeti ta'lim mazmunida, albatta, o'zbek xalqi yaratgan beqiyos boy, madaniy va ma'naviy merosni o'ziga asos qilib olishi lozim. Shunday ekan, o'zbek xalqining dunyoga mashhur bo'lgan me'morchilik, amaliy va tasviriy san'at asarlarini maktablarda boshqa materiallarga qaraganda kengroq va chuqurroq o'rgatilishi talab etadi. Shu bilan birga maktablarda ta'lim mazmunining viloyat va shaharlar bo'yicha tabaqalashtirilishi ham maqsadga muvofiqdir. Chunki, O'zbekistonning viloyat, shahar, hattoki, qishloqlarida amaliy san'at va me'morchilikning rivojlanishida o'ziga xoslik bor.

Buni Buxoro, Samarqand, Kattaqo'rg'on, Rishton, SHahrisabz, Nurota, Marg'ilon, G'ijduvon, Urgut, Xo'jayli va boshqa shaharlarning san'atida ham yaqqol ko'rishimiz mumkin. Milliy san'atimiz - bizning faxrimiz. Uni biz keng o'rganishimiz tabiiy. Lekin, jahonda hamma halqlar tomonidan tan olingan umuminsoniy badiiy qadriyatlar ham mavjud. Ularni o'quvchilarga o'rgatmasdan turib, xalqimiz jahon madaniyatida o'z o'rnini topa olmaydi. Aks holda, o'quvchilarimiz milliy qobiq'imizga o'ralishib qolib, jahon durdonalaridan bahramand bo'la olmay qoladilar. Shuni alohida qayd qilish lozimki, ko'p asrlik milliy-badiiy madaniyatimiz (tasviriy san'at, dekorativ-amaliy san'at, me'morchilik san'ati) haqida tegishli bilimlar berish bilan bir qatorda o'quvchilarga tasviriy va amaliy san'atdan beriladigan malakalarni unutmasligimiz zarur bo'ladi.

Maktabda tasviriy san'at estetik tarbiyani amalga oshirishga yo'naltirilgan asosiy o'quv predmeti hisoblanib, u quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

-o'quvchilarning tabiat, san'at va hayotdagi go'zalliklarni idrok etishga o'rgatish;

-o'quvchilarning estetik didini tarbiyalash, go'zallikni baholay olish qobiliyati, xaqiqiy go'zallikni xunik voqea va narsalardan farqlay bilishga o'rgatish;

-shaxsning tasviriy-ijodiy faoliyatida o'zini ko'rsata bilishga, hatti-harakatini qo'llab-quvvatlash va hayotga go'zallik kiritish malakalarini o'stirish:

-bolalarning badiiy fikr doirasini kengaytirish kabilardir.

Tasviriy san'at o'quv predmeti o'z xarakteriga ko'ra estetik tarbiyaning asosini tashkil etuvchi estetik idrok, estetik zavq, estetik his-tuyg'u, estetik did, estetik mulohaza, estetik baholash, estetik ijod kabi sifatlarni o'stirishda katta rol o'ynaydi. Dekorativ kompozitsiya darslarida o'quvchilar naqshlar, amaliy san'at buyumlaridagi go'zallikni his qiladilar va o'zlari ham shunday kompozitsiyalar tuzishga harakat qiladilar. Shu maqsadda, bolalarga xalq amaliy san'ati namunalari ko'rsatiladi, ularning shakl va ranglarini tahlil qilib beriladi. O'quvchilar o'zbek va qardosh xalqlarning naqshlarini kuzatish va o'rganish orqali ularning shakl va ranglaridagi go'zalliklarni, shakl va rasm ranglarining garmonik birligini tushunadigan bo'ladilar. Ming yillar mobaynida ustadan-ustaga, qo'ldan-qo'lga o'tib, har jihatdan takomillashib, go'zallashib borgan xalq san'ati namunalari bolalarni xayratga soladi va ularda tajribali ustalar kabi ifodali amaliy san'at asarlari yaratish ishtiyoqi paydo bo'ladi. Gullar, hayvonlar va parandalarni natura sifatida kuzatish va tahlil qilish jarayonida o'qituvchi ularning tuzilishidagi shakl, rang, o'lchovlari, harakatlaridagi nafosatni qayd qiladi.

O'quvchilarni tabiatdagi narsalarning yorqin va yaltiroqligi, nafis va tozaligi, ular bo'laklarining qaytarilishi yoki almashinishi, simmetrik tarzda joylashuvi to'lqinlantiradi. Tabiatdagi gullarning rang va shakllarining turli-tuman bo'lishi, kapalak va ninachilar, qushlarning engil parvozi, bahorgi va kuzgu manzaralarning chiroyi, manjuntolning suluvligi, maysazorlarning quyosh nuri ostida jilvalanishi, uy derazalarining kechki miltillab ko'rinishi hayajonlantiradi. Bolalarda bunday estetik his-tuyg'uning o'sishi, ularda predmet va hodisalar xususiyatlarini estetik baholash malakalarining shakllanishiga olib keladi. Bolalarning faoliyatlarida obrazli iboralarning, ya'ni "xushbichim", "quvonchli", "bayramdagidek" ishlatilishi ularda borliq va hodisalarni estetik idrok etish malakalari shakllanayotganligidan dalolat beradi.

O'quvchilarning estetik idrokini tarbiyalashda tabiatdagi rang gammalarining bolalar tomonidan idrok etilishiga alohida e'tibor beriladi. Bolalarni faqat rang nomlarini bilishlariga emas, balki ularni ko'ra bilishlariga, tevarak-atrofdagi chiroyli rang birikmalarini qidirib topishga ham o'rgatiladi.

O'qituvchi shoxcha va barg chiqargan daraxtlarni bolalarga ko'rsatish orqali yosh barglarni rangi och yashil va nozik ekanligini qayd etadi. Bahorgi yomg'irdan so'ng o'simlik barglarining tozaligini, ularni xuddi yuvib qo'ygandek ko'rinishi, ulardagi yomg'ir donalarining kumushdek yaltirab ko'inishini takidlaydi. Kuz faslidagi tabiatda daraxt barglarining sariq va qizg'ish ranglarining oltin tusga kirganligini, to'kilgan barglarning shildirab "gaplashishi" obrazli ko'inishda ifodalanadi. Bolalar o'z rasmlarida uy, daraxt, qushlar, hayvonlar, odamlar, transport vositalarini tasvirlaydilar. Bundan ular so'zsiz tasvirlanuvchilarning o'lchovlari, proporsiyalari,

fakturasi, shakllari, rangiga duch keladilar va ularni rasmda kompozitsion jihatdan to'g'ri joylashtirishga harakat qiladilar. Bu esa ularning tuzilishidagi proporsionallik, mukammallik, maqsadga muvofiqlik haqida fikr yuritishga undaydi. Bolalar narsa va xayvonlarni shakl va rang jihatdan o'ziga jalb etadigan tomonlari, ularni qaysi tomondan chiroyli ko'rinishi, ularning yaxshi va foydali tomonlari nimadaligi haqida o'ylaydilar. O'quvchilar tabiatdagi narsa va hodisalar haqida o'ylar ekanlar, o'qituvchi o'z e'tiborini ularning tushunchasiga mos bo'lgan voqea va hodisalarning go'zalligi va mukammalligiga qaratadi. U go'zallik kechinmalari orqali bolalarni tevarak - atrofdagi hodisa va voqealarni baholay olishga o'rgatishga harakat qiladi, insonparvarlik, Vatanga muhabbat, mehnatga muhabbat his-tuyg'ularini uyg'otadi.

O'qituvchi san'atshunoslik asoslari darslarida o'lkamiz tabiati, halqimizning fidokorona mehnati, buyuk ajdodlarimizning mustaqillik uchun qahramonona kurashi kabi mavzularda yaratilgan ko'plab asarlarni namoyish etish va tahlil qilish jarayonida ulardagi nozik nafosatni ochib berishga harakat qiladi.

Bu borada rassomlardan O.Tansiqboev, N. Karaxan, A. Mo'minov, L. Salimjonova, I.Jabborov, Ch. Axmarovlarning yuksak badiiy saviyada yaratgan asarlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Tasviriy san'at bolalarni borliqni, hayotni bilishga yordam beradi. Ular narsa va hodisalar rasmini chizishga kirishishdan avval narsalarning tuzilishi, shakli, o'lchovlari, rangi, fazoviy holatlarini o'rganadilar va ularni o'z ishlarida tasvirlaydilar. Kuzatilayotgan jonli narsalarning hayoti haqida ham tasavvurga ega bo'ladilar, natijada bolalarning dunyo haqidagi tasavvurlari chuqurlashadi va kengayadi, xotiralari rivojlanadi.

Tasviriy san'atning tarixiy, batal janridagi rangtasvir asarlari, adabiy asarlarga ishlangan illyustratsiyalarni kuzatish asosida bolalar ming yillar oldin yashab o'tgan ajdodlarimizning turmush tarzi, madaniyati, kiyinishi, ish qurollarini bilib oladilar. O'sha davrdagi binolar, o'simliklar, xayvonlar, buyumlarning tuzilishi, shakli, rangi, o'lchovlari haqida tasavvurga ega bo'ladilar. Ma'lumki, bolalar, tarixiy. batal, manzara, turmush, natyurmort, animal, afsonaviy janrlarda ishlagan rasmlarda tarixiy voqealar, jangu-jadallar, xalqlar hayoti, hayvonlar, shahar va tabiat manzaralari haqida ko'pgina bilimlarga ega bo'ladilar.

O'quvchilarni mantiqiy va abstrakt fikrlashga o'rgatishda tasavvur va xotirani, ijodkorlik va fantaziyani rivojlantirishda maktabda tasviriy san'atni oldiga tushadigan bironta ham o'quv predmeti yo'q. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ijodiy fikrlashga o'rgatishda katta o'rinni egallaydigan fanlardan matematika ham bunday imkoniyatga ega emas. Xususan, matematika darslarida o'nta masalani bir yo'l yoki bir formula asosida echilsa, tasviriy san'at darslarida o'quvchilar bir masala (topshiriq) ni bir necha yo'l bilan echadilar, u so'zsiz bolalarni fikrlashga, ijodiy o'ylashga yo'naltiradi. Aytaylik, o'quvchi u yoki bu hayotiy yoki afsonaviy mavzularda kompozitsiya ishlash jarayonida, mavzu bilan bog'liq bo'lgan voqeani eslashga harakat qiladi. Bunda voqea qaysi davrda, qaerda yoki boshqa sayyoralardami, suv ostidami, tabiat qo'ynidami yoki

uy ichidami, rasmda odamlar tasvirlanadimi yoki hayvonlarmi, tasvirlanadigan mavjudodlarning tuzilishi, shakli, ranglari, o'lchovlari qanaqa bo'lishligi haqida o'ylaydilar.

Eng muhimi, qog'oz yuzasida mazmun kompozitsion jihatdan qanday joylashtirilishidadir. Shuningdek, tasvir variativlik, kombinatsiya, muqobillik va boshqalar asosida ishlanadi. Bolalar rasm ishlashda tasviriy san'atning nazariy asoslari-yorug'soya, rangshunoslik, perspektiva, kompozitsiyaning qonun va qoidalarini tasavvur qiladilar va qo'llaydilar. Ular o'z rasmlarini ijodiy, yangi, qaytarilmas mazmunda bo'lishligiga harakat qiladilar.

Tasviriy san'atni o'qitish jarayonida qo'yiladigan topshiriqlar esa o'quvchilarni birdan bir, betakror o'z shaxsini, aqliy imkoniyatlarini namoyon etishga yo'llaydi. Bolalar o'quv topshiriqlarini echishda o'zlarini ijodkor bo'lishga undaydilar. Ular ijodkor uchun avvaldan ma'lum bo'lgan yo'ldan muammoni tez va oson hal qilib qo'yaqolmay, balki masalani yangicha, qaytarilmas echimlar orqali o'zlarining ijodkorlik va hayolotlarini, me'yor va uyg'unlik sifatlarini ishga soladilar. Natijada ma'lum miqdorda original, yangi qaytarilmas ijod maHsuli dunyoga keladi.

Ijodkorlik, ijodiy fikrlaydigan shaxslar ular oddiy ijrochilar emas, ular jamiyatni rivojlantiruvchi asosiy kuchidir. Shuning uchun ham jamiyatimizga robotsimon ijrochilar emas, fikrlovchi, izlanuvchan, ijodkor, tashabbuskor kishilar kerak. Jamiyatimizning ravnaqi ko'p jihatdan ana shunday kishilarga bog'liq. Jamiyatimizda fikrlaydigan, izlanuvchan, ijodkor, hayotda ko'zda tutilmagan har qanday vaziyatlarda muammoni tez va oson echimini topa oladigan kishilar halqimizni taraqqiyotining yangi bosqichga ko'taradilar.

Ijodiy tafakkur butunlay yangi g'oyalar va tasavvurlarni vujudga keltiradi, shaxsda yashiringan qobiliyat va imkoniyatlarni, o'ziga xoslikni ruyobga chiqishga yordamlashadi. Shuni ham alohida qayd qilish lozimki, bunday sifatlar faqat olimlar uchungina emas, balki hamma sohada ishlovchilar (injenermi, vrachmi, dexqonmi, nonvoymi v.b) uchun muHimdir.

Shuning uchun ham ta'lim tizimida tafakkur va ijodkorlikni rivojlantirish asosiy vazifalardan biri deb qaraladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ijodiy tafakkurni o'stirishda tasviriy san'at darslari boshqa fanlar orasida eng katta o'rinni egallaydi.

O'quvchilarning ijodkorligi esa ko'proq bolalarda diqqat va tasavvurni o'stirishi bilan bog'lanadi. O'quvchi ayniqsa, boshqa sayyoralar, suv osti dunyosi, afsonaviy hayvonlar (dev, kentavr, suv parisi, dengiz shoxlari v.b.) bilan bog'liq rasmlar ishlaganda tasavvurni kuchli ishga solmasdan turib topshiriqni samarali hal qilolmaydi. Qolaversa har bir ijodiy ishni tasavvursiz va diqqatsiz echib bo'lmaydi. Shuningdek bu masala bolalarda his-hayajonni rivojlantirish bilan bog'liq. Ma'lumki, bolalar nihoyatda hayajonga boy bo'ladilar. Bolalarni narsalar tasviridagi turfa rang va shakllar, real va afsonaviy obraz va ko'rinishlar, voqea va hodisalar larzaga soladi, ularni to'lqinlantiradi.

Tasviriy san`at o`quv predmetining muhim vazifalaridan biri, u bolalarda kuzatuvchanlikni o`stirish, borliqni ko`ra bilish, qolaversa shu orqali xotirani rivojlantirish hisoblanadi. Ma`lumki, odamzod tevarak-atrofdan olayotgan axborotlarning deyarli 90 foizidan ortig`ini ko`z orqali oladi, qolgan 10 foizini quloq, burun, og`iz v.b. a`zolar orqali o`zlashtiradi. Bundan ko`rinib turibdiki, kishilar faoliyatida ko`z va xotirani rivojlantirish nihoyatda katta ahamiyat kasb etadi. Bu sifatlari bolalar tomonidan borliqni idrok etish mashg`ulotlarida, shuningdek, naturadan tasvirlash, san`atshunoslik asoslari mashg`ulotlarida alohida ahamiyatlidir. Bunday darslarda o`quvchilar narsalar va hodisalarning tuzilishi, shakli, rangi, o`lchovlari, fazoviy joylashuvi, harakat go`zalligini kuzatadilar hamda ularni o`z xotiralarida saqlab qolishga harakat qiladilar. Kuzatuvchanlikni mohiyati shundaki, bunda bolalar narsa va hodisalar haqida keng va chuqur tasavvurga ega bo`ladilar.

Masalan, kuzatuvchanligi rivojlanmagan kishilar gulni kuzatar ekanlar unga nisbatan yuzaki yondoshadilar, ya`ni gul bandi, guli, yaproqlari, gul rangiga o`z e`tiborlarini qaratadilar. Kuzatuvchanligi rivojlangan kishilar esa gullarning gul bandi, guli yaproqlari va boshqalarning o`lchovlari, o`lchov nisbatlari, har bir qismning rangi, yaproq va gulbarglarining joylashuvini bir ko`rishdayoq eslab qoladilar. Bolalarning kuzatuvchanligi va sinchkovligi o`z o`rnida narsalar haqidagi ma`lumotlarni xotirada yaxshi saqlanib qolishiga ta`sir ko`rsatadi. Shuning uchun ham xotirani, ayniqsa ko`z xotirasini rivojlantirishda tasviriy san`at o`quv predmetining qanchalik ahamiyatli ekanligi oydinlashadi.

Tasviriy san`at o`quv predmeti yoshlarning estetik tarbiyasida ahamiyatli bo`libgina qolmay balki, axloqiy tarbiyada ham salmoqli o`rinni egallaydi. Ularni o`rganish jarayonida bolalar san`atning qonun va qoidalari bilan tanishadilar, yuqorida qayd qilingan mazmunda rasmlar ishlaydilar, O`zbekistonning shirin-shakar va rangorang mevalari, gullaridan tuzilgan natyurmortlar rasmini ishlaydilar, natijada ularda Vatanga va o`z xalqiga nisbatan mehr-muhabbat, milliy g`urur kabi sifatlari shakllantiriladi.

Shuni yaxshi bilish lozimki, badiiy madaniyat asoslaridan hisoblangan tasviriy san`at, bu bolalarning ko`ngil ochuvchi o`quv predmeti emas, balki bolalarga ijodkorlikni, tafakkurni badiiy-estetik didni, fahm-farosatni o`stiruvchi, shuningdek kuzatuvchanlik va hayotni bilishga, uni o`zgartirishga, ezgulikni yovuzlikdan farqlashga o`rgatuvchi o`quv predmeti deb qaramoq lozim.

Tasviriy san`at ijodiy ishlar jarayonida o`z vazifalarini bajara borib bolalarga quvonch va qalb ko`tarinkiligini olib keladi, ularning badiiy ehtiyojlarini qondirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- Boymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1 - qism. Toshkent, 2006.

• A. Madvaliyevtahririostida. Toshkent. "O'zbekistonmilliyensiklopediyasi"
Davlatilmiynashriyoti, 2006-2008.

Internet ma'lumotlari:

- <https://www.uzbekscholar.com>
- <https://www.Ru.m.wikipedia.org>
- <https://www.Ru.newmediator.org>
- <https://history/segmation.com>